

RAMUNĖ ČIČIRKAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

KIRČIUOTŲ TRUMPŪJŲ BALSŪJŲ ILGINIMO POLINKIAI 1960–2011 M. INFORMACINĖSE LAIDOSE

ESMINIAI ŽODŽIAI: informacinės laidos, bendrinė kalba, balsių ilginimas.

1. ĮVADINĖS PASTABOS

Tvirtinimas, kad žiniasklaidos vartojama kalba tiesiogiai veikia mūsų – televizijos žiūrovų ir radijo klausytojų – kalbą, gali būti tik vienas iš daugelio kalbos mitų (Chambers 1998), tačiau žiniasklaidos kalba gali daryti poveikį mūsų kalbinėms nuostatoms, o besikeičiančios nuostatos gali skatinti ir kalbinio elgesio, ir kalbinio kodo parinkimo, ir pavienius ar sisteminius pačios kalbos pokyčius (plg. Trudgill 1986; Milroy, Milroy 1999; Kerswill 2003 ir kt.).

Pastaruoju metu daugelio Europos šalių tyrėjai ieško sąsajų tarp žiniasklaidos vaidmens ir visuomenėje vykstančių bendrinės kalbos (bk) destandardizavimo ar naujų bk centrų formavimosi procesų (Kristiansen, Coupland 2011). Pateikiamos prielaidos, kad kai kuriose šalyse naujaisiais bk normų formavimosi centrais tampa didieji miestai, todėl ir žiniasklaidos kalbos normas jau kuris laikas mėginama sieti su miesto kalbos normomis (Thøgersen, Kristiansen, Østman 2012; dar plg. Coupland 2012). Manoma, kad tokie žiniasklaidos kalbos pokyčiai gali ryškėti drauge su visuomenės pokyčiais pradėjus nykti privačiosios ir viešosios kalbos riboms, visose viešojo gyvenimo srityse vis labiau įsigalint neformaliai bendravimui. Ar šie procesai vyksta mūsų šalyje, lietuvių tyrėjai tik pradeda dabar intensyviau tirti (žr. Tamaševičius 2012). Kalbos normintojai jau kuris laikas atkreipia dėmesį, kad sakininėje žiniasklaidoje pastebimas lietuvių bendrinės tarties sistemą žeidžiantis reiškinys – tiek nekirčiuotuose, tiek ir kirčiuotuose skiemenyse mažėja kiekybinė trumpųjų ir ilgųjų balsių opozicija, kitaip tariant, linkstama trumpinti ilguosius ir ilginti trumpuosius balsius (Pupkis 1999,

2007; Kačiuškienė, Kruopienė 2008; Kavaliauskas, Šmitas 2010). Teiginiai, kad ilgųjų balsių trumpinimas – tai plintančios naujosios – vilniečių – tarties požymis (Pupkis 1999), o trumpųjų balsių ilginimas (ypač galūnėje) – vilniečių tarties ypatybė (plačiau apie tai žr. Čičirkaitė, Vaicekauskienė 2012), leidžia kelti prielaidą, kad ir mūsų žiniasklaidoje kinta bk samprata, o drauge ir jos turinys.

Straipsnyje retrospektyviai nagrinėjama, kiek per pastaruosius penkis dešimtmečius (1960–2011 m.) transliuotose informacinėse laidose paplito kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimas ir kaip jis kinta.

2. TIRIAMOJI MEDŽIAGA

Tiriamasis šio straipsnio objektas – 1960–2011 m. transliuotų radijo ir televizijos informacinių laidų kalba, nes kaip tik ji dėl savo monologinio pobūdžio, aukšto parengtumo ir didelio formalumo laipsnio labiau nei dialoginės (poliloginės) spontaniškos laidos gali priartėti prie bk normų ir atskleisti, kiek specialiai pasirengę kalbėtojai, maksimaliai sutelkę dėmesį į kalbą, pajėgūs realizuoti bk tartį, ir kaip ji kinta. Laidos atrinktos iš 62 val. reprezentatyvaus sakytinės žiniasklaidos tekstyno¹, sąlygiškai suskirstyto į tris skirtingus žiniasklaidos raidos etapus – sovietmetį (1960–1987 m.), pereinamąjį (1988–1992 m.) ir dabartinį (1993–2011 m.) laikotarpius².

Straipsnyje tiriama 80 proc. iš tekstyno atsitiktine tvarka atrinktų informacinių laidų, t. y. Lietuvos radijo reportažai, LTV vakaro žinios, LTV laidos „Labas rytas“, „Panorama“ ir jų fragmentai, Baltijos televizijos, LNK ir TV3 žinios. Iš viso 37 informacinės laidos, kurių bendra trukmė – maždaug 10 val. Tiriama tik laidų rengėjų – diktorių, žinių vedėjų, korespondentų ir kt. profesionalių kalbėtojų – kalba, iš viso 122 kalbėtojų (iš jų – 76 vyrų ir 46 moterų) kalba. Kelių laidų žurnalistai yra tie patys asmenys, tačiau skirtingų laikotarpių laidose jie skaičiuoti kaip atskiri kalbėtojai (to paties laikotarpio laidose žurnalistas laikytas vienu kalbėtoju) (žr. 1 lentelę).

¹ Tekstynas sudarytas ir straipsnyje pristatomas tyrimas atliktas vykdant projektą „Lietuvių kalba: idealai, ideologijos ir tapatybės lūžiai, 2010–2013“. Projektą vykdo Lietuvių kalbos institutas (vadovė Loreta Vaicekauskienė), remia Lietuvos mokslo taryba, sutarties Nr. VAT-14/2010.

² Daugiau apie laidų atranką ir tekstyno sudarymo principus žr. Nevinskaitė 2012.

1 LENTELE. Informacinių laidų ir jų dalyvių pasiskirstymas skirtingais žiniasklaidos raidos etapais

Žiniasklaidos raidos etapas	Informacinių laidų trukmė	Informacinių laidų dalyvių skaičius
Sovietinis laikotarpis (1960–1987 m.)	334 min.	47 (36 vyrai ir 11 moterų)
Pereinamasis laikotarpis (1988–1992 m.)	138 min.	25 (15 vyrų ir 10 moterų)
Dabartinis laikotarpis (1993–2011 m.)	158 min.	50 (25 vyrai ir 25 moterys)

Atliekant tyrimą, neatsižvelgiama į kalbėtojo amžių ir tarmę ar kilmę, nes daugeliu atvejų (ypač radijo laidų žurnalistų) asmens duomenys nėra žinomi ir to neįmanoma nustatyti. Be to, remiamasi prielaida, kad profesionalių žurnalistų kalba šių veiksmų iš principo neturėtų būti veikiamas, jie turėtų laikytis bk normų.

Nagrinėjant, kiek skirtingais žiniasklaidos raidos etapais paplitęs kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimas, skaičiuojamas kiekvieno kalbėtojo pailgintųjų balsių santykinis dažnumas. Šis rodiklis naudojamas bendram vyrų ir moterų ar atskirų laikotarpių pailgintųjų balsių santykiniam dažnumui apskaičiuoti.

Tiriamąją imtį sudaro 5994 žodžiai iš, kaip minėta, 37 informacinių laidų ir jų fragmentų. Į imtį įtraukti:

- 1) dviskiemeniai (a) ir daugiaskiemeniai (b) lietuviški žodžiai, kurių skiemens pagrindą sudaro kirčiuotas trumpasis balsis *a, e, i* arba *u*, pvz.: a) *būtais, didi, džiugią, mėti, metù, rasti*; b) *àtneša, devyni, krìsdavo, netrùkus, pabaigojè, pranèšime, šilumìnę, užvirè*;
- 2) nelietuviški žodžiai, kuriuose kirčiuojamas lietuviškas baigmuo – priešaga ar galūnė, pvz.: *centrinio, eksponatùs, fonè, programà, respublikìnis, rezultatù, specialybè*³.

Nekaitomi nelietuviški žodžiai (pvz.: *interviu, taksi, žiuri* ir kt.) į tiriamąją imtį nepateko, nes juose kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimas gali būti nulemtas kitokių veiksmų nei lietuviškuose žodžiuose, pirmiausia – svetimosis žodžio kilmės. Be to, į tiriamąją imtį įtraukti tik eksplicitiškai iš-

³ Pateikiant pavyzdžius, išlaikomas autentiškas žodžių kirčiavimas.

reikšto dialogiškumo ir spontaniškumo neturinčiose informacinėse laidose ir jų fragmentuose pavartoti žodžiai. Dialogizuotose ir / ar spontaniško kalbėjimo atkarpose kirčiuotų trumpųjų balsių vartoseną netirta, nes tokios atkarpos ir iš anksto parengtas monologinis informacinėms laidoms įprastas kalbėjimas – skirtingos kalbinės situacijos, kurios gali lemti skirtingą kalbinę elgseną.

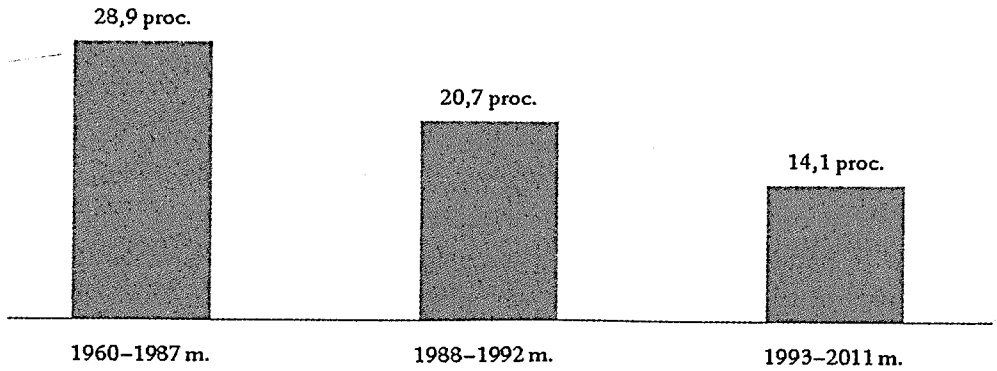
Tiriant, ar kirčiuotoje pozicijoje vartojamas trumpasis balsis išlaikomas trumpas ar pailginamas (iki pusilgio ar ilgojo garso), taikomas audicinis, arba klausos paremtas, metodas. Svarbiausias požymis skiriant trumpuosius ir pailgintuosius balsius – balsio kiekybė (trukmė), papildomas – jo kokybė (įtemptumas). Kadangi šiam tyrimui iš esmės nesvarbu, ar kirčiuotas trumpasis balsis pailginamas iki pusilgio ar ilgojo garso⁴, analizei išskiriamos dvi balsių grupės – išlaikomų trumpųjų ir pailgintųjų. Būtent jų tarpusavio santykis (pailgintųjų balsių santykinis dažnumas, išreikštas procentais) šiame tyrime ir skaičiuojamas siekiant nustatyti ilginimo reiškinių pokyčius skirtingais žiniasklaidos raidos etapais.

3. TYRIMO REZULTATAI

Atlikus tyrimą, nustatyta, kad visais trimis žiniasklaidos raidos etapais (tiek sovietmečiu, tiek pereinamuoju, tiek ir dabartiniu laikotarpiu) rengtose informacinėse laidose kirčiuotoje pozicijoje vietoj trumpojo balsio gali būti vartojami skirtingos kiekybės jo variantai: trumpasis (a) arba pailgintasis (pusilgis (b) arba ilgasis (c)) balsis. Kiek tai įmanoma nustatyti audiciškai, žodžio kamiene vartojami trumpi, pusilgiai ir ilgieji balsiai (a1, b1, c1). Tiriamojoje medžiagoje nepasitaikė atvejų, kad informacinėse laidose kirčiuotame žodžio gale vietoj trumpojo būtų vartojamas ilgasis balsis: šioje pozicijoje, kitaip nei žodžio kamiene, būta tik trumpųjų ir pusilgių (a2, b2) balsių (pavyzdyje visi trumpojo balsio variantai pateikiami pasviruoju šriftu), plg.:

- a1. buvo, kitas, padeda, nekviestas,
- b1. ne.dave, pa.neša, u.žsienis, vi.skas,
- c1. dirbtuve, gerešnis, įteikimas, savo,
- a2. diena, kartu, neštė, pirmi,
- b2. elektrine., nera., nuoširdu.s, visi..

⁴ Svarbus tik pats balsio pailginimo faktas, todėl papildomi trukmės matavimai, leidžiantys atskirti pusilgį balsį nuo ilgojo, nebuvo atliekami.

1 PAV. Pailgintųjų balsių santykinis dažnumas (procentais) skirtingais žiniasklaidos raidos etapais

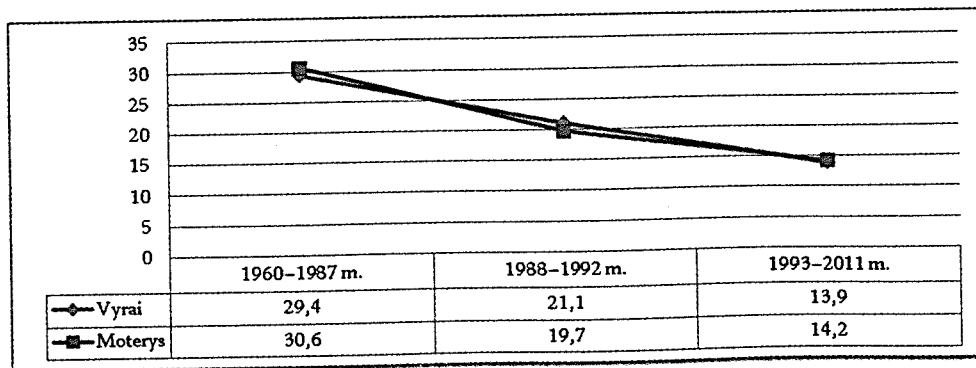
Kalbėtojų, kurie kirčiuotoje pozicijoje dažniau vartoja ne trumpąjį, o pailgintąjį balsį, esama visais žiniasklaidos raidos etapais, tačiau polinkis ilginti kirčiuotus trumpuosius balsius dažniau pastebėtas sovietmečiu rengtose informacinėse laidose. Be to, nuo 2000 m. randasi daugiau žurnalistų, kurių kalboje ilginimo reiškinių išvis nebeužfiksuojama. Taigi kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimo atvejų informacinėse laidose laipsniškai mažėja: sovietmečiu linkstama pailginti kas trečią, pereinamuoju laikotarpiu – kas penktą, dabartiniu – kas septintą kirčiuotame skiemenyje esantį trumpąjį balsį (žr. 1 pav.).

Kaip matyti, kirčiuotoje pozicijoje vartojamų pailgintųjų balsių informacinių laidų kalboje dabartiniu laikotarpiu aptinkama dukart rečiau nei sovietmečiu. Be to, kiek leidžia nustatyti kirčiuotoje pozicijoje vartojamų trumpųjų balsių audicinė analizė, sovietmečiu dažniau vietoj trumpojo balsio buvo linkstama vartoti ilgąjį (a), o dabartiniu laikotarpiu – pusilgį garsą (b), pvz.:

- a. dvasinink*į*jos, liet*ū*viais, praneš*į*mų (radijo reportažo „Kultūrinių ryšių komiteto plenumas“ korespondentas, 1966)

elektrėn*į*škių, f*į*šrenkamas, part*į*nio, praneš*į*mo, resp*ū*blikos (radijo reportažo „Iškilmės Vladimiro Lenino šimtosioms gimimo metinėms pažymėti“ korespondentas, 1970)

al*ū*rs, ned*į*delės, resp*ū*blikos, s*ā*vo, t*ū*ri (LTV laidos „Panorama“ korespondentas, 1977)

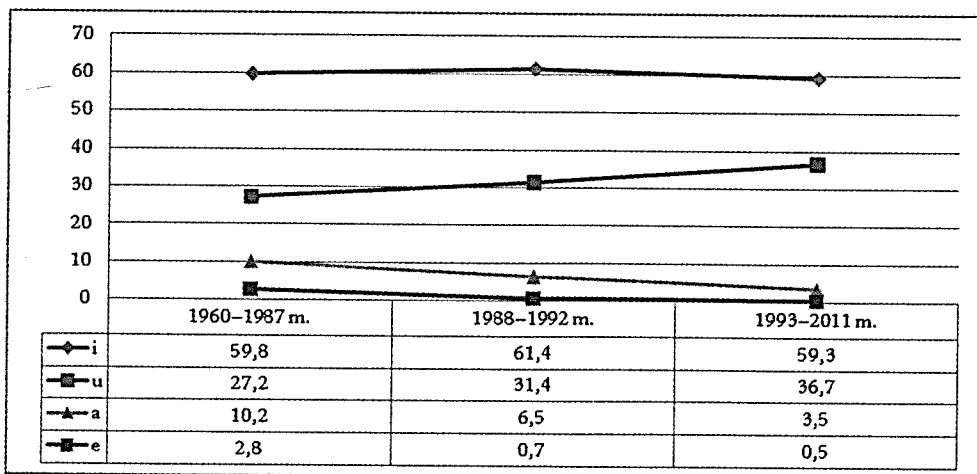
2 PAV. Pailgintųjų balsių santykinis dažnumas (procentais) skirtingais žiniasklaidos raidos etapais vyrų ir moterų kalboje

- b. įt. kinamo, pridėti. nės, užsienio (Baltijos televizijos žinių laidos vedėjas, 1994)
 bū. vo, dvi. dešimt, istoriškū. mo, nū. tarė, pagrindī. niai, visuomenī. nė (LTV laidos „Labas rytas“ korespondentė, 1999)
 pritarī. mo, tarptautī. nio (LNK žinių korespondentė, 2011)

Panašiai kirčiuotoje pozicijoje pailgintuosius balsius vartoja ir vyrai, ir moterys: kirčiuotoje pozicijoje vietoj trumpųjų balsių pailgintuosius dažniausiai tarė sovietmečiu, rečiausiai – dabartiniu laikotarpiu (žr. 2 pav.).

Vienareikšmiškai atsakyti į klausimą, kodėl informacinėse laidose mažėja pailgintųjų balsių, gana sudėtinga. Gali būti, kad toks tarties pokytis yra nulemtas ilgamečių kalbos normintojų pastangų: mūsų norminamojoje tradicijoje polinkis ilginti kirčiuotus trumpuosius balsius neigiamai vertinamas nuo pat pirmųjų radijo (plg. Talmantas 1933: 6), o vėliau ir nuo pirmųjų televizijos (plg. Vaitkevičiūtė 1965: 59) laidų transliacijų. Be to, jau ne vieną dešimtmetį šis ilgino reiškinys socialiai stigmatizuojamas (plačiau apie tai žr. Čičirkaitė, Vaicekauskienė 2012).

Įdomu tai, kad klasikiniai sociolingvistiniai interviu, atlikti su antros ir trečios kartos vilniečiais lietuviais, atskleidė panašius kirčiuotų trumpųjų balsių ilgino polinkius (Čičirkaitė, Vaicekauskienė 2012): vilniečiai, labiausiai sutelkę dėmesį į kalbą, t. y. skaitydami vienu požymiu besiskiriančias minimaliąsias poras, kaip ir diktoriai, korespondentai ar žinių vedėjai iš anksto parengtuose, skaitomuose, kartais – net ir kirčiuotuose informacinių laidų tekstuose ilgina kas septintą kirčiuotą skiemenį. Ar pailgintųjų balsių santykinio dažnumo rodikliai informacinėse laidose ir vilniečių skai-

3 PAV. Pailgintųjų balsių *i*, *u*, *a*, *e* santykinis dažnumas (procentais) skirtingais žiniasklaidos raidos etapais

tomose minimaliosiose porose rodo žiniasklaidos tarties artėjimą prie bk, o gal vilniečių tarties pagrindu besiformuojantį naują žiniasklaidos normų centrą, atsakyti pernelyg anksti: išsamių gretinamųjų vilniečių ir žiniasklaidos kalbos tyrimų lietuvių kalbotyroje vis dar neturime.

Visais trimis tirtaisiais žiniasklaidos raidos etapais ilginami balsiai išsidėsto tokia pat mažėjančio dažnio seka: *i*, *u*, *a*, *e*. Tai reiškia, kad tiek sovietmečiu, tiek pereinamuoju, tiek dabartiniu laikotarpiu dažniausiai informacinėse laidose dėl kirčio pailginamas balsis *i* (pvz.: *kí.tas*⁵, *visí.*, *dví.*–*dešimties*, *likí.mas*, *ví.siškai*, *ąžuolí.nis*, *asmení.nis*, *hitlerí.nis*), kiek rečiau – *u* (*institú.tas*, *grú.pė*, *lietú.viai*, *tú.rite*, *svarbú.*, *respú.blika*, *sutriú.škino*, *bú.deliai*), dar rečiau – *a* (*sá.vo*, *pá.neša*, *maná.sis*, *pirmá.sis*, *á.tvežė*) ir rečiausiai – *e* (*didė.snė*, *tebé.kvepiančioje*, *suvė.stumėt*). Kitaip tariant, dėl kirčio dažniau pailginami aukšutinio pakilimo balsiai *i* ir *u*, o žemutinių balsių *a* ir *e* pailgintieji variantai gerokai retesni⁶. Jei palygintume, kaip keitėsi kiekvieno dėl kirčio pailginamo balsio pasiskirstymas skirtingais žiniasklaidos raidos etapais, matytume, kad kirčiuotoje pozicijoje vartojamų trumpųjų žemutinio pakilimo balsių *a* ir *e* ilginimo atvejų sakininėje ži-

⁵ Čia ir toliau pateikiamuose pavyzdžiuose pusilgumo ženklas vartojamas sąlygiškai: jis žymi ne pusilgį, o dėl kirčio iki pusilgio ar ilgojo balsio pailgintą balsį.

⁶ Polinkis dažniau ilginti aukšutinio pakilimo balsius *i*, *u*, o ne žemutinio pakilimo balsius *a*, *e* pastebimas ir antros bei trečios kartos vilniečių kalboje (Čičirkaitė, Vaicėkauskienė 2012).

niasklaidoje mažėja: dabartiniu laikotarpiu balsis *a* dėl kirčio pailginamas triskart, balsis *e* – penkis šešis kartus rečiau nei sovietiniais metais. Tačiau dažniausiai dėl kirčio ilginamo balsio *i* pailgintųjų variantų santykinis dažnumas kinta nežymiai – ir sovietmečiu, ir pereinamuoju, ir dabartiniu laikotarpiu būtent pailgintasis, o ne trumpasis variantas sudaro apie tris penktadalius visų kirčiuotoje pozicijoje vartojamo balsio *i* atvejų. Balsis *u* kirčiuotoje pozicijoje trumpas išlaikomas vis rečiau: pailgintojo balsio *u* santykinis dažnumas visais trimis laikotarpiais laipsniškai auga: sovietiniu laikotarpiu pailgintasis variantas sudaro 27 proc., dabartiniu laikotarpiu – beveik 37 proc.⁷ (žr. 3 pav.).

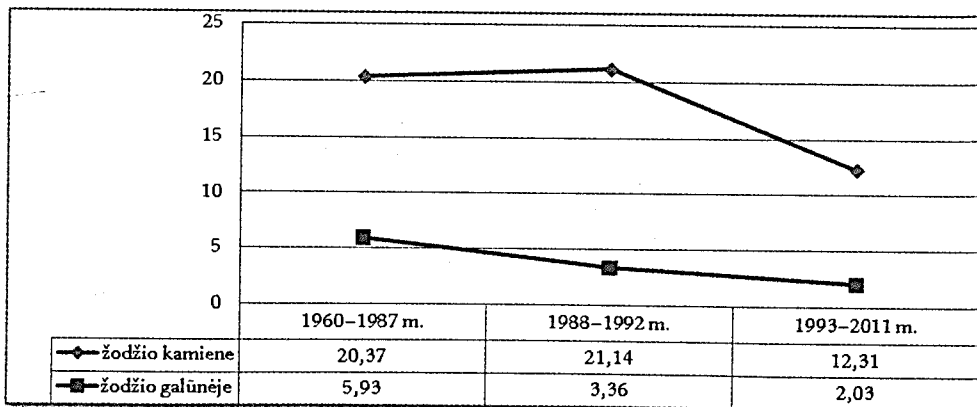
Kirčiuotų pailgintųjų balsių *i*, *u*, *a*, *e* pasiskirstymas vyrų ir moterų kalboje atskleidžia ir panašumų, ir skirtumų (žr. 2 lentelę).

2 LENTELĖ. Pailgintųjų balsių *i*, *u*, *a*, *e* santykinis dažnumas (procentais) skirtingais žiniasklaidos raidos etapais vyrų ir moterų kalboje

Bal-siai	Vyrai			Moterys		
	1960–1987 m.	1988–1992 m.	1993–2011 m.	1960–1987 m.	1988–1992 m.	1993–2011 m.
[i.]	60,5	61	51,2	50	62,5	64,1
[u.]	26,5	31,2	44,4	37,5	31,8	32,1
[a.]	10,5	6,9	3,8	6,25	5,7	3,4
[e.]	2,5	0,9	0,6	6,25	0	0,4

Dėl kirčio pailginamų trumpųjų žemutinio pakilimo balsių *a*, *e* informacinių laidų žurnalistų vyrų ir moterų kalboje mažėja. Tačiau kirčiuotoje pozicijoje vartojamų pailgintųjų aukštutinio pakilimo balsių *i*, *u* santykinis dažnumas vyrų ir moterų kalboje iš pirmo žvilgsnio yra skirtingos krypties. Vyrų kalboje mažėja balsio *i* ilginimo reiškinių, bet dažniau kirčiuotoje pozicijoje vietoje trumpojo balsio *u* vartojamas jo pailgintasis variantas. Moterų kalboje dabartiniu laikotarpiu, palyginti su sovietiniais metais, 14 proc. išaugo balsio *i* ilginimo atvejų, tačiau keletu procentų rečiau var-

⁷ Žinoma, įdomu patyrinėti, kiek žodžio kamiene ir kiek galūnėje paplitęs kirčiuotų trumpųjų balsių *a*, *e*, *i*, *u* ilginimas, tačiau, išskyrus šias dvi pozicijas, jose vartojamų balsių kiekvieno kalbėtojo kalboje yra per mažai, kad lyginant galima būtų daryti apibendrinamąsias išvadas.

4 PAV. Pailgintųjų žodžio kamieno ir žodžio galo balsių santykinis dažnumas (procentais) skirtingais žiniasklaidos raidos etapais

tojama pailgintojo balsio *u* variantų. Vilniečių tyrimas parodė, kad lytis gali būti reikšmingas veiksnys pailgintųjų kalbos variantų dažnumui: vilniečiai vyrai ir žodžio kamiene, ir žodžio galūnėje daugiau kaip dukart dažniau nei moterys linkę ilginti kirčiuotus trumpuosius balsius (Čičirkaitė, Vaicekauskienė 2012). Vis dėlto šiame tyrime pastebėti žurnalistų tarties svyravimai yra per menki teigti, kad lytis lemia ir viešųjų kalbėtojų kalbos variantiškumą. Veikiau priešingai – jie patvirtina prielaidą apie didesnę viešosios kalbos homogeniškumą, menkesnę socialinę susiskaidymą.

Skirtingais žiniasklaidos raidos etapais transliuotose informacinėse laidoose žodžio kamiene ir žodžio gale pailginami kirčiuoti trumpieji balsiai taip pat pasiskirstę netolygiai: sovietiniais metais kirčiuotame kamieno skiemenyje pailginamas kas penktas, galūnėje – kas septynioliktas trumpasis balsis. Dabartiniu laikotarpiu kirčiuotų pailgintųjų balsių vartoseną retesnė: kamiene pailginamas kas aštuntas, galūnėje – tik kas penkiasdešimtas trumpasis balsis. Taigi galūnėje kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimo reiškinį visuomet būta gerokai mažiau nei kamiene⁸, tačiau dabartiniu laikotarpiu jų skaičius yra dar mažesnis (žr. 4 pav.).

Lietuvių kalbotyroje paprastai teigiama, kad trumpųjų balsių ilginimas žodžio kamiene yra tarminės kilmės, o šių balsių ilginimas galūnėje vertinamas kaip miesto žargonas, gatvės kalbos faktai, atsiradę dėl kitų kalbų įtakos ar veikiami jų pavyzdžio (Grumadienė 1983: 87; Pupkis 2006, 2007;

⁸ Žodžio galūnėje gerokai rečiau (penkis kartus) nei kamiene kirčiuotus trumpuosius balsius linkę ilginti ir tirtieji antros ir trečios kartos vilniečiai (Čičirkaitė, Vaicekauskienė 2012).

Vitkauskas 1973: 48; 1978: 24; Zinkevičius 1966: 104). Jei (kaip matyti iš 4 pav.) informacinėse laidose ir žodžio kamiene, ir galūnėje vartojamų kirčiuotų pailgintųjų balsių mažėja, galbūt mažėja ir tarmių bei miesto kalbos poveikis viešajai kalbai.

4. APIBENDRINAMOSIOS PASTABOS

Kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimo per praėjusius penkis dešimtmečius analizė parodė, kad žiniasklaidos kalboje pailgintieji balsiai vietoj trumpųjų vartojami gana retai. Dažniau linkstama ilginti kamiene vartojamus kirčiuotus balsius, o ilginimo galūnėje reiškinys itin retas. Tai pasakytina apie visus tris žiniasklaidos raidos etapus.

Tekstyno reprezentuojamu dabartiniu laikotarpiu pailgintųjų balsių žiniasklaidos kalboje užfiksuojama mažiau nei sovietiniu ar pereinamuoju laikotarpiais. Panašus pailgintųjų balsių santykinis dažnumas regimas ir dabartinėje vilniečių kalboje.

Atskirų balsių analizė leidžia teigti, kad viešosios kalbos pokyčius labiausiai lemia dviejų balsių *a* ir *e* tarties kitimas. Kirčiuoto trumpojo balsio *i* ilginimo reiškinį skaičius lieka pastovus, o balsio *u* ilginimo atvejų netgi dažėja. Vadinasi, konkretūs fonetiniai kintamieji tarties kitimą veikia. Balsių ilginimas nuo tirtųjų kalbėtojų lyties nepriklauso – šiuo atžvilgiu viešosios kalbos profesionalai skiriasi nuo paprastų kalbėtojų.

Ilginimo reiškinį žiniasklaidos kalboje galbūt mažėja dėl aiškia kalbinę strategiją turinčios ir nuo pat pirmųjų radijo ir televizijos laidų tos pačios kodifikacijos krypties besilaikančios preskriptyvizmo ideologijos. Be to, galima daryti prielaidą, kad žiniasklaidos kalbos kitimą lemia ir natūrali žiniasklaidos kalbos kaita radijuje ir televizijoje mažėjant kirčiuotus trumpuosius balsius ilginančių kalbėtojų.

LITERATŪRA

- Chambers J. 1998: TV makes people sound the same. – *Language Myths*. L. Bauer, P. Trudgill (eds.). New York: Penguin, 123–131.
- Coupland N. 2012: *Sociolinguistic change, vernacularisation and British media*. [2012 m. rugpjūčio 21–24 d. Berlyne vykusio XIX sociolingvistikos simpoziumo medžiaga.] Prieiga per internetą: <<http://neon.niederlandistik.fu-berlin.de/ss19/paper/311>> (žiūrėta 2012 12 20).

- Čičirkaitė R., Vaicekauskienė L. 2012: Balsių ilginimas kaip sociolingvistinė vilniečių tarties ypatybė. – *Taikomoji kalbotyra* 1. Prieiga per internetą: <<http://taikomojikalbotyra.lt/azalija.serveriai.lt/lt/2012/10/balsiu-ilginimas-kaip-sociolingvistine-vilnieciu-tarties-ypatybe>> (žiūrėta 2012 12 01).
- Grumadienė L. 1983: Социолингвистическое исследование литовской речи коренных вильнюсцев. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 23, 62–101.
- Kavaliauskas V., Šmitas A. 2010: Būdingosios televizijos žurnalistų tarties klaidos. – *Žmogus ir žodis* 1, 28–34.
- Kerswill P. 2003: Dialect levelling and geographical diffusion in British English. – *Social Dialectology. In honour of Peter Trudgill*. D. Britain, J. Cheshire (eds.). Amsterdam: Benjamins, 223–243.
- Kristiansen T., Coupland N. 2011: SLICE: Critical perspectives on language (de) standardization. – *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Oslo: Novus Press.
- Kruopienė I., Kačiuškienė G. 2008: Ilgųjų ir trumpųjų balsių realizavimas sakytinės žiniasklaidos darbuotojų kalboje. – *Žmogus ir žodis* 10, 38–42.
- Milroy J., Milroy L. 2002: *Authority in Language. Investigating Standard English*, London and New York: Routledge.
- Nevinskaitė L. 2012: Lietuvos sakytinės žiniasklaidos tekstynas: rengimo metodologija ir patirtis. – *Taikomoji kalbotyra* (įteikta spausdinti).
- Pupkis A. 1999: Ar turime prestižinę tartį? – *Gimtoji kalba* 6, 1–7.
- Pupkis A. 2006: *Ką parodė Kalbos švaros dienos* (1–3). Prieiga per internetą: <http://www.flf.vu.lt/lkd/pdf/gk_straipsniai/gk_2006_5_3_8_ksd_pupkis.pdf> (žiūrėta 2012 12 01).
- Pupkis A. 2007: *2007 metų Kalbos švaros dienos*. Prieiga per internetą: <http://www.flf.vu.lt/lkd/pdf/gk_straipsniai/gk_2007_11_3_11_ksd_pupkis.pdf> (žiūrėta 2012 12 20).
- Reikalavimai 1997: *Būtinausi tarties reikalavimai*. Prieiga per internetą: <<http://www.vlkk.lt/lit/klaidos/tarties-reikalavimai.html>> (žiūrėta 2012 12 12).
- Talmantas J. 1933: Daugiau dėmesio šnekamajai bendrinei kalbai. – *Gimtoji kalba* 6–7.
- Tamaševičius G. 2012: *Žiniasklaidos lyderių sociolingvistinė kompetencija visuomenės transformacijų kontekste*. Daktaro disertacija. Vilnius.
- Thoegersen J., Kristiansen T., Östman J. O. 2012: *Changing linguistic norms in the audiovisual media*. [2012 m. rugpjūčio 21–24 d. Berlyne vykusio XIX sociolingvistikos simpoziumo medžiaga.] Prieiga per internetą: <<http://neon.niederlandistik.fu-berlin.de/ss19/paper/155>> (žiūrėta 2012 12 20).
- Trudgill P. 1986: *Dialects in Contact*, Oxford: Blackwell.

- Vaitkevičiūtė V. 1965: Daugiau dėmesio taisyklingai tarčiai. – *Kalbos kultūra* 8, 57–63.
- Vitkauskas V. 1973: Sėkmės, jaunieji aktoriai! – *Kalbos kultūra* 24, 47–49.
- Vitkauskas V. 1978: Kokios kalbos moko vaikus teatras. – *Kalbos kultūra* 35, 21–25.
- Zinkevičius Z. 1966: *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.

Gauta 2012 12 27

PHENOMENON OF STRESSED SHORT VOWEL LENGTHENING IN NEWS BROADCASTS FROM 1960 TO 2011

S u m m a r y

The paper presents a retrospective auditive analysis of the speech of TV and radio news. The aim of the study is to find out how frequent the lengthening of stressed short vowels is in the speech of professional voices such as journalists, news readers and hosts and how this phenomenon changes. The analysis covers more than 10 hours of news broadcasts since year 1960. The investigation has resulted in identifying the following tendencies of TV and radio news: 1) in the speech of professional voices the lengthening of stressed short vowels decreases over time; 2) the lengthening commonly affects word stems but it seems to be quite rare at the end of the words; 3) the lengthening of stressed short vowels doesn't depend on gender of a speaker.

KEYWORDS: broadcasts, standard language, vowel lengthening.

RAMUNĖ ČIČIRKAITĖ
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
ramune.cicirkaite@lki.lt
ramune.cicirkaite@gmail.com